

ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Міжнародний досвід боротьби з “відмиванням” коштів,
здобутих злочинним шляхом*О.В. Терещук,**ректор Київського інституту**внутрішніх справ,**кандидат юридичних наук;**Р.А. Калиужний,**начальник кафедри теорії і історії**держави та права Київського інституту**внутрішніх справ, доктор юридичних наук*

“Відмивання” незаконних доходів, тобто перетворення коштів, отриманих в результаті протизаконної діяльності, у гроші, джерело яких здається цілком законним, в останні роки у світі набуло глобальних масштабів. Це явище приховує серйозну небезпеку підриву законної економічної діяльності, катастрофу існуючих фінансових і валютних систем, зниження добробуту населення і т.д. Воно є наймогутнішим економічним фактором росту організованої злочинної діяльності в найбільш небезпечних формах (наркобізнес, торгівля зброєю, контрабанда, ухилення від сплати податків тощо), тому й боротьба з легалізацією злочинних доходів визнається у всіх країнах одним з основних засобів протистояння росту організованої злочинності. Це пояснюється тим, що лише означеним способом можна позбавити злочинні угруповання можливості одержувати величезні прибутки від незаконної діяльності і вкладати їх у подальший розвиток своєї злочинної структури.

Легалізація незаконних доходів пов’язана з багатьма іншими злочинами, зокрема, з корупцією, шахрайством по використанню пластикових платіжних засобів, фінансовими махінаціями тощо.

Для багатьох держав характерним є “відмивання” грошей, пов’язане з переміщенням їх за кордон з використанням офшорних банків та компаній. Способи “відмивання” при цьому практично не відрізняються. На сучасному етапі найактивніше “відмиваються” кримінальні доходи у регіонах Південно-Східної Азії (Індонезія, Малайзія, Гонконг, Сінгапур), Латинської Америки (держави Карибського басейну, Венесуела, Гватемала, Гонаурас, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа тощо) та Східної Європи (Швейцарія, Швейцарія та Кіпр). Промобавності злочинців ліберальні закони цих країн, можливість переводу великих грошових коштів без застосування ніякої банківської документації, повільні обміни, свобода валютних операцій та переважно неконтрольовані валютні ринки. В країнах СНД також приймає для легалізації кримінальних підприємницької діяльності створює підприємств та фірм, приватизує державної вла-

дності, який здебільшого відбувається стихійно та нерегульовано. При цьому жодна з країн не володіє ефективною системою контролю за походженням капіталу [1].

Той факт, що переміщення і розміщення коштів організованих злочинних структур за кордон є обов’язковою умовою їх “відмивання”, визначає необхідність міжнародного співробітництва. Таке співробітництво в теперішній час здійснюється на основі багатосторонніх та двосторонніх угод, а також на рівні співробітництва правоохоронних органів різних країн.

На міжнародному рівні основна боротьба з “відмиванням” грошей ведеться в рамках заснованої в 1989 р. на зустрічі країн G-7 у Парижі Міжнародної комісії по боротьбі з відмиванням грошей (FATF) і створених регіональних організацій: Азіатсько-Тихоокеанської групи (APG), Групи країн Карибського басейну (CFATF), Групи країн Південної і Східної Африки (ESAAMLG), Комітету експертів Ради Європейського співтовариства по оцінці заходів протидії відмиванню грошей (PC-R-EV). У 1998 р. у рамках Департаменту ООН по контролю за наркотиками і запобіганню злочинів (UNODCCP) була розроблена Міжнародна програма протидії відмиванню грошей (GPML). Група експертів з питань відмивання грошей Міжамериканської комісії з контролю за зловживанням використанням наркотичних речовин (CICAD) відслідковує введення Плану дій по боротьбі з відмиванням грошей, прийнятого в Буенос-Айресі в 1995 р. на зустрічі міністрів країн західної півкулі. Співробітництво національних органів по боротьбі з відмиванням грошей ведеться в рамках Групи Егмонт (Egmont Group), створеної в 1995 р.

В даний час діє кілька міждержавних нормативних актів, що мають безпосереднє відношення до питання протидії “відмиванню” грошей. Це, в першу чергу, Конвенція Ради Європи “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом” 1990 р. (так звана Страсбурзька конвенція), 40 рекомендацій ФАТФ, прийняті в 1990 р. і перераховані в 1996 р., Директива Ради Європи “Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей” 1991 р., Конвенція ООН по боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р., Типовий указ ООН про групу по боротьбі з “відмиванням” грошей, отриманих від наркотиків (Віденська конвенція), Європейська конвенція 1959 р. “Про взаємну правову допомогу по кримінальних справах”, Європейська конвенція 1957 р. “Про видачу”. До речі, Україна ратифікувала дві останні конвенції та Конвенцію 1990 р. “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом”.

Що дозволяє країнам, які мають досвід боротьби з “відмиванням” грошей, забезпечувати ефективність такої боротьби та добиватися позитивних результатів у цьому напрямку?

Світовий досвід боротьби з “відмиванням” доходів, отриманих від злочинної діяльності, свідчить, що правовою основою протистояння легалі-

зації таких коштів є досконале законодавство. У більшості західних країн на сьогодні створена законодавча база, що встановлює кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з "відмиванням", регулює процеси судового переслідування осіб, винних у "відмиванні" доходів, отриманих незаконним шляхом, відпрацьована система конфіскації незаконно нажитих капіталів. У багатьох країнах боротьба з відмиванням грошей почалася історично з боротьби з наркотиками і лише пізніше поширилася на інші, у першу чергу, тяжкі злочини. Найбільш результативними в боротьбі з "відмиванням" визнаються там такі заходи:

- *віднесення операцій по відмиванню грошей до кримінально каранних;*
- *конфіскаційні санкції;*
- *обмеження банківської таємниці у випадках проведення розслідувань, пов'язаних з "відмиванням" грошей;*
- *використання банками правила "Знай свого клієнта".*

У більшості держав відмивання грошей визнане злочином. Цей момент чітко зафіксований в їхніх законах. Більш того, деякі законодавства визначають "відмивання" грошей як тяжкий злочин. Про це свідчать тривалі строки покарання і великий розмір штрафів, які передбачені за цей злочин за законами багатьох країн. Зокрема, на Мальті – це термін ув'язнення до 14 років та/або штраф до 1 млн. мальтійських лір, в Англії за діяльність, пов'язану з "відмиванням" грошей, передбачаються штрафи до 500 тис. ф. ст. чи до 14 років ув'язнення, або і те, і інше разом. При цьому будь-який службовець банку, включаючи його керівників, який запідозрив, що здійснюється операція, пов'язана з "відмиванням" грошей, і не повідомив про це, може бути ув'язненим на строк від 2 до 5 років або на нього може бути накладено штраф до 50 тис. ф. ст.

Відповідно до Закону США "Про контроль за "відмиванням" грошей" здійснення фінансових операцій з "відмивання" власності, здобутої від "визначеної незаконної діяльності" тягне покарання у вигляді штрафу в розмірі 500 тисяч доларів чи на суму, що вдвічі перевищує сукупну суму операцій, відносно яких пред'явлене звинувачення, залежно від того, яка із сум більша, або позбавлення волі на строк до 20 років. Крім таких жорстких санкцій, передбачених федеральним законодавством, у багатьох штатах діють закони, відповідно до яких "відмивання грошей" визнається державним злочином, а це значною мірою розширює можливості кримінального переслідування осіб, які здійснюють подібні операції. Передбачена також обов'язкова конфіскація майна.

За законодавством Греції максимальний строк тюремного ув'язнення за цей дії становить від 5 до 10 років.

З урахуванням того факту, що "відмивання" пов'язане з іншими злочинами, з метою боротьби з відмиванням грошей є не тільки створення системи заходів для притягнення "відмивання" грошей та боротьби з ним, але й виявлення та конфіскація доходів, пов'язаних з ним.

Люди багатьох країн (США, Греція, Кіпр) мають спеціальні списки кримінальної діяльності, іноді досить широкі. У цих списках визначаються злочини по "відмиванню" грошей, містяться посилання на відповідні статті законів та на міжнародні Конвенції по боротьбі з відмиванням грошей.

До списків найчастіше внесені такі види злочинів, як торгівля зброєю, наркотиками, людьми, предметами старовини, людськими органами, тероризм, проституція, шахрайство, нелегальна гра, викрадення людей, шахрайство, грабіж тощо.

Зокрема, Кримінальний Кодекс Австрії визнає злочином "відмивання" грошей, отриманих від здійснення злочинів, що тягнуть ув'язнення на термін більше трьох років.

Кримінальний Кодекс Бельгії та Спеціальний закон про "відмивання" грошей від 11.01.1993 р. вважають за основу для "відмивання" грошей практично всі злочини, включаючи тероризм, організовану злочинність, торгівлю наркотиками, зброєю, використання підпільної праці, торгівлю людьми, проституцію, незаконне використання гормонів у тварин, торгівлю людськими органами, шахрайство, що порушує фінансові інтереси Європейського Співтовариства, організоване шахрайство у відношенні податків, корупцію, петиційні інвестиції, шахрайство, взяття в заручники, крадіжку чи вимагательство із застосуванням насильства та погроз і псевдобанкрутство.

У Великобританії "відмивання" грошей відноситься до злочинів, пов'язаних з торгівлею наркотиками, тероризмом, крадіжкою та обманом, грабежем, шахрайством, вимагательством, нелегальним користуванням денонітами, шантажем.

У Кримінальному Кодексі Іспанії (ст. 301) "відмивання" грошей міститься у розділі про хабарі та подібні їм злочини. У нього включені всі злочини з терміном тюремного ув'язнення більше трьох років. Закон про "відмивання" грошей у цій країні включає боротьбу з доходами від організованих злочинів, тероризму, торгівлі наркотиками.

Списки таких злочинів не є остаточними, вони в разі потреби можуть поповнюватися. Так, Закон Греції спочатку включав 16 пунктів, а потім іншим законом був поповнений, список США за кілька десятиліть виріс до 164 пунктів, причому в даний час він включає не тільки тяжкі злочини, але й інші, менш небезпечні для суспільства та осіб діяння.

У різних країнах по-різному ставиться питання про те, чи включати в цей список такі злочини, як ухилення від сплати податків, порушення комерційної таємниці, корупція. Це залежить, в основному, від двох головних концептуальних параметрів. По-перше, від спрямованості самого закону: на боротьбу зі злочинами та кримінальними колами, чи на боротьбу з незаконними діями. По-друге, від того, як класифікуються самі ці дії.

Конфіскація, за законами західних держав, – це позбавлення прав власності без компенсації, коли власність використовується у такий спосіб, який суперечить законам верховного органу влади [2].

У багатьох країнах останнім часом конфіскація стала застосовуватися за відмивання "брудних" грошей.

Конфісковуватися може власність двох видів:

а) доходи, тобто власність, придбана в результаті незаконної діяльності; або власність, яка походить від власності, придбаної в результаті незаконної діяльності;

б) підсобна власність – власність, що використовується або яка призначена для використання в незаконній діяльності.

За законодавством США, конфіскація може здійснюватися у цивільно-адміністративному, цивільно-судовому та кримінально-судовому порядку.

Конфіскація в цивільному порядку є позовом проти предмета самої власності, тобто якщо сама власність порушила закон. Законодавчий акт про конфіскацію у цивільному порядку надає повноваження на конфіскацію власності, що використовувалася у діяльності з порушенням законодавства, навіть коли жодна особа не звинувачується у порушенні останнього. Конфіскація у цивільному порядку може відбуватися навіть за умови, коли особу звільнено від звинувачення у порушенні законодавства, коли особа, що використовувала власність, померла, або є втікачем чи відсутня з якоїсь іншої причини.

В адміністративному порядку можуть бути використані будь-яка особиста власність, оцінена в розмірі до 500 тисяч доларів, транспортні засоби, а також будь-які грошові документи (готівка та обігові фінансові інструменти, але не вміст банківських рахунків) у будь-якому розмірі відомством, що її заарештувало. Конфіскація в адміністративному порядку здійснюється в межах конфіскації в цивільному порядку.

Будь-яка особиста власність, оцінена у розмірі до 500 тисяч доларів, а також нерухоме майно, повинні конфіскуватися у судовому порядку.

Конфіскація у кримінальному порядку є позовом проти конкретної особи, проти самої особи. Законодавчий акт про конфіскацію у кримінальному порядку надає повноваження на конфіскацію власності, якщо особа звинувачується у порушенні законодавства. Власність вказується у звинувачувальному акті або в інформації, де особа звинувачується у порушенні законодавства.

Таким чином, ефективна боротьба з відмиванням "брудних" грошей потребує встановлення конфіскації як міри покарання за ці злочини.

За оцінками зарубіжних спеціалістів, головну роль у боротьбі з "відмиванням" грошей повинні відігравати фінансові установи, так як виявити такі гроші найпростіше саме на стадії розміщення їх у ці структури. Але тверді правила дотримання банківської таємниці є однією з найбільш серйозних проблем для ефективного функціонування системи збору і передачі інформації, вони створюють перешкоди для боротьби з "відмиванням" грошей. Одночасно, законодавство ставить за обов'язок організаціям, що надають інформацію, строго зберігати таємницю щодо відправлення ін-

формації до компетентних органів. За розголошення подібних відомостей значимо передбачається дуже жорстке покарання, оскільки злочинці можуть скористатися такою інформацією у своїх цілях.

Проте, неважаючи на банківську таємницю, фінансовим установам багатьох країн законодавчо надана можливість передавати посадовим особам правоохоронних органів обмежену інформацію щодо клієнтів, котра стосується будь-яких порушень закону. При цьому установи звільнюються від відповідальності за розкриття обмеженої інформації.

Такі принципи діють у ряді країн світу.

Тож, у кінці 60-х років уряд США став проявляти занепокоєність з приводу використання таємних банківських рахунків американськими громадянами, які займаються незаконною діяльністю. Такі рахунки використовували для ухилення від сплати податків; маніпуляцій на ринку цінних паперів; порушення правил внутрішньої торгівлі, торгівлі золотом; розміщення коштів, отриманих незаконним шляхом; переказу грошей, отриманих незаконним шляхом, через позичку "відмитих" коштів. Основною перешкодою до попередження і розслідування незаконної діяльності було відсутнє законодавство про дотримання банківської таємниці. Тому Конгресом США у 1970 р. було прийнято цілу низку законодавчих актів, спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів, серед них: Закон про контроль за організованою злочинністю, Закон про контроль за розповсюдженням наркотиків і Закон про банківську таємницю. Протягом останніх років в країні застосовується додаткова форма звіту, яка передбачає спеціальну помітку в тому випадку, коли операція, що здійснюється, викликає підозру. Порушник означеного положення може нести відповідальність у кримінальному порядку.

Иснуюча також форма звітності про платежі готівкою у сумі більше 100 тисяч доларів. Ця форма звітності повинна надаватися протягом 15 днів після отримання готівки. Порушник вказаного положення притягується до відповідальності у вигляді штрафу до 25 тисяч доларів або позбавлення волі на строк до п'яти років. Крім того, законодавчо передбачена можливість виплати винагороди особам за надання інформації, підтвердження якої дозволяє стягнути з винних більше 50 тис. доларів у вигляді штрафу чи конфіскації майна.

У середині 90-х років під тиском міжнародного співтовариства Швейцарія змушена була піти на обмеження права комерційних банків приховувати інформацію про клієнтів та їхні банківські рахунки: парламент зобов'язав банки сповіщати компетентні органи про всі підозрілі операції, причому таке сповіщення вже не вважається порушенням банківської таємниці; таке стало необхідним відповідати на запити про джерела отримання вкладів за умови надання переконливої інформації щодо сумнівного походження коштів. В разі отримання на рахунок клієнта сум, що перевищують 25 тис. швейцарських франків (понад 18 тис. дол.), швейцарські банки перевіряють

джерело їх походження. Крім того, банки-відправники зобов'язані повідомляти банкам-отримувачам реквізити платників. З іншого боку, швейцарське законодавство не вважає незаконним ухилення від податків в інших країнах. Закон про таємницю банківських вкладів захищає інтереси людей, що мають у швейцарських банках гроші, сховані від податків.

В Італії ухвалено закони "Про діяльність фінансово-кредитних інститутів" (1989 р.) та "Про термінові заходи" (1991 р.), якими забороняються розрахунки готівкою на суму більше 20 мільйонів італійських лір. Всі ці операції можуть здійснюватися тільки з використанням банківських чеків чи кредитних карток. Держава контролює рух грошових коштів, зокрема, модифікована процедура здійснення поштових переказів та банківських трансфертів з обов'язковою реєстрацією операцій, сума яких перевищує 10 млн. лір (8 тис. дол.), а також має право знати джерело виникнення вкладів.

В Австралії касири фінансових установ зобов'язані повідомляти про рух грошових коштів готівкою в розмірі 10 тисяч австралійських доларів та інші підозрілі операції в Агентство по збору звітів про грошові операції. Такі відомості подаються, якщо є підстава вважати, що особа має відношення до вчинення злочину.

Англійські банки повідомляють щорічно поліцію в середньому про 18 тисяч підозрілих операцій, три тисячі з яких (кожна шоста) детально розслідуються.

В умовах, коли в розвинутих державах вимоги до банківських правил стають жорсткішими, злочинці шукають нових можливостей для легалізації "брудних" грошей у країнах, що розвиваються, та постсоціалістичних.

Проте і тут відбуваються зміни. Прикладом тому є Угорщина. В цій країні ще недавно можна було вільно внести на рахунок 1 млн. дол. Зараз вона стала дотримуватися законів європейського зразка.

У Росії всі банки країни повинні відслідковувати підозрілі фінансові операції і у випадку необхідності повідомляти про них у правоохоронні органи. Підозрілими вважаються операції, якщо їх розмір перевищує 1000 мінімальних окладів (8 млн. рублів). Для юридичних осіб встановлена межа у розмірі 10000 мінімальних окладів. Для фізичних осіб визначений перелік "підозрілих" операцій з готівкою. До таких операцій відносяться: купівля (продаж) валюти; придбання цінних паперів; обмін банкнот однієї вартості на банкноти іншої; зарахування на рахунок грошей в упаковках, опечатаних іншим банком. Перелік діянь юридичних осіб, які слід особливо контролювати, ще довший. Банки зобов'язані звертати особливу увагу на депозитарні вклади, зняти гроші з яких може кожен пред'явник відповідних документів. Крім того, фінансистам доводиться відслідковувати та аналізувати перерахування вкладів за кордон і переказів вкладів із-за кордону, а також розпорядження про виплату з рахунків грошей готівкою, якщо операції були незначними або не проводились зовсім.

На Острівик Кліман, де розкриття конфіденційної інформації вважається кримінальним злочином, також міцніє думка, що закон про банківську таємницю завдає шкоди репутації архіпелагу, який претендує на роль розвинутого фінансового центру, а не просто "податкового сховища".

Поворотом банками правила "Знай свого клієнта", тобто правила ідентифікації клієнтів, відіграє також важливу роль у боротьбі з "відмиванням" грошей, оскільки добре знаючи свого клієнта, можна відносно легко ідентифікувати підозрілий рух грошей на його рахунку. При цьому банки повинні намагатися мати про клієнтів такі відомості: походження коштів, внесених на рахунок; очікуваний оборот по рахунку; рахунки, які відкриті в інших банках, тощо.

Директива ЄС по боротьбі з відмиванням грошей вимагає від країн-учасниць проведення кредитними і фінансовими інститутами обов'язкової ідентифікації клієнтів. Звичайна вимога ідентифікації поширюється не тільки на фізичних і юридичних осіб, які здійснюють великі або підозрілі операції, а й на визначене коло операцій.

Законодавство країн у зв'язку з вимогою обов'язкової ідентифікації відкриває підкривати анонімні рахунки чи рахунки на пред'явника. Учасниця групи Австрія, єдина серед країн ЄС, що дозволяла мати анонімні операції книжки, під натиском ФАТФ розробила програму, яка передбачає ряд поступових кроків стосовно їх скасування. Центральний банк Австрії намагався під кредитних організацій ідентифікації клієнтів і закрити рахунки, відкриті на фіктивні імена, забороняє оплату великих чеків, випущених на пред'явника. Законодавство Греції вимагає, щоб ідентифікація здійснювалася при укладанні контрактів, відкритті будь-якого виду депозитних рахунків, при найманні індивідуальних сейфів, отриманні кредитів під заставу.

В окремих випадках законодавство спеціально обумовлює, у яких випадках це потрібно проведення ідентифікації. Зокрема, Закон Греції передбачає таку можливість для ряду страхових операцій невеликого розміру і короткострокового характеру, пенсійного страхування.

Складною проблемою складає ідентифікація осіб, за дорученням яких діє особа чи фірма. Законодавство про "відмивання" грошей жорстко вимагає, щоб у таких випадках також здійснювалася ідентифікація осіб, які стоять за спиною клієнтів, що здійснюють ті чи інші дії. Недавнім прикладом скасування анонімних банківських рахунків є князівство Ліхтенштейн. Місцева асоціація банків зобов'язала своїх членів припинити практику ведення анонімних банківських рахунків і вимагати в трастів-агентів та адвокатів, що відкривають і управляють подібними рахунками, розкриття особливостей їхніх клієнтів.

Висока Фінляндії щодо виявлення та запобігання "відмивання" грошей вивела від кінця, букмекерських контор та агентів з продажу нерухомості надати інформацію про своїх клієнтів та повідомляти про підозрілі транзакції.

Відмивання грошей є комплексною проблемою, включаючи питання розробки відповідного законодавства і його реалізації в правозастосувальній практиці, адміністративні рамки, моральні аспекти. Воно тісно переплітається з корупцією та хабарництвом, які загрожують основам правоохоронної діяльності майже кожної держави та її національній безпеці. Не випадково ряд законів США по боротьбі з відмиванням грошей використовуються в ході судових справ про корупцію, а також включають корупцію в злочини, що служать основою відмивання грошей. Механізми відмивання грошей надзвичайно різноманітні, вони охоплюють різні за характером операції. Це значно ускладнює регулювання даної проблеми на основі одного законодавчого акта. Тому в багатьох країнах існує ціла система законів і підзаконних актів, що передбачають і запобігають “відмиванню” грошей. До числа таких правових актів відносяться закони, що визначають ті чи інші аспекти приватного життя чи таємності, питання фінансового, банківського, митного регулювання, правила і порядок ліцензування і реєстрації компаній.

Разом з тим, у багатьох державах є закони, які спеціально регулюють основні аспекти даної проблеми і виступають своєрідним каркасом правових заходів для боротьби з відмиванням грошей. У країнах, які мають сформовану правову систему та приділяють велике значення боротьбі зі злочинністю, таких законів може бути кілька. Найбільш яскравим прикладом у даному випадку служать США. Історія пошуку ефективних шляхів боротьби з “відмиванням брудних” грошей в США нараховує три десятиліття.

Основу американського законодавства складають такі закони: “Про контроль за організованою злочинністю” 1970 р., “Про контроль за розповсюдженням наркотиків” 1970 р., “Про банківську таємницю” 1970 р., “Про всесторонній контроль злочинності” (1984 р.), “Про контроль “відмивання” грошей” (1986 р.), “Про боротьбу з вживанням наркотиків” (1988 р.), “Про боротьбу з “відмиванням” грошей” (1992 р.), “Про попередження “відмивання” грошей” (1994 р.), “Про заходи, спрямовані на попередження підробки та “відмивання” грошей”, “Про корумповані і організації, що перебувають під впливом рекетирів (RICO)”, “Про психотропні препарати (CSA)”.

Регулювання боротьби з відмиванням “брудних” коштів у Німеччині здійснюється у відповідності з Законом “Про відмивання грошей” від 25.10.1991 р., Директивними вказівками від 10.06.1991 р., Законом “Про боротьбу з незаконним розповсюдженням наркотиків та іншими видами організованої злочинності” від 15.07.1992 р., Циркулярним листом R 1/93 (з вказівками та рекомендаціями) Федерального відомства по нагляду за діяльністю страхових компаній з метою виконання закону про відмивання грошей.

Законодавство кожної країни в сфері боротьби з відмиванням грошей має свою специфіку. В одних країнах Закони по боротьбі з відмиванням грошей зосереджені на доходах від незаконних операцій, в інших – на доходах від кримінальної діяльності.

Говорячи про легалізацію незаконних доходів, необхідно визначити, що це є такими доходами. У першу чергу це готівка, отримана від торгівлі наркотиками, зброєю, в результаті незаконних банківських операцій, прихованих доходів від податкових служб та інших протиправних дій. До такої категорії можуть відноситися, як правило, нерухомість (житлові будинки, особняки, підприємства тощо), інше дороге майно (автомобілі, ювелірні вироби і т.д.) та права на таке майно.

Поняття доходу від незаконної діяльності у закордонному законодавстві про “відмивання” розуміється як доход від злочинної діяльності. Так, за американським законодавством, під незаконними розуміються доходи, отримані від здійснення злочинів, пов’язаних з наркотиками, фальшивомонетництвом, контрабандою, банківськими шахрайськими операціями, банківськими пограбуваннями та крадіжками, шантажем тощо.

Аналогічна сфера застосування відповідних норм в Італії, Австрії, в той час як ці законодавствами Великобританії, Франції, Канади, Люксембургу під незаконною діяльністю розуміють злочини, пов’язані тільки з наркотиками.

Про доходи, отримані в результаті вчинення злочину, говорить і Конвенція “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів від злочинної діяльності”.

Вибір роду діяльності, доходи від якої підлягають переслідуванню, залежать від бажання і здатності держави відслідковувати такі доходи, а також від розходження в поняттях незаконної і кримінальної діяльності. Наприклад, у деяких країнах, включаючи США, ухилення від податків прирівнюється до злочинів. В інших країнах це трактується як незаконна, але не кримінальна діяльність.

Робота з виявлення фактів легалізації злочинних доходів починається з виявлення так званих підозрілих операцій. У світовій практиці операція вважається підозрілою при одночасній наявності двох ознак: кількісної (обсяг операції) і якісної. В даний час граничною величиною обсягу операції, після перевищення якого кредитна організація зобов’язана повідомити про угоду у відповідний наглядовий орган (у різних країнах подібний орган створений або як спеціальний позавідомчий, або як орган при якому відомстві), у США складає 5 тис. дол., у Швеції і Фінляндії – еквівалентний 15 тис. дол. США, в Росії – 10 тис. дол. США.

До якісної ознаки законодавства різних країн відносять ознаки, які можуть вказувати на протиправну спрямованість дій клієнта банку. До них можна віднести такі:

- внесення великих сум на рахунок готівкою;
- проведення при відкритті і веденні операцій по рахунках обмежитися своєю присутністю лише при відкритті рахунка, уникаючи наступних контактів з операціоністами шляхом призначення довірених осіб для здійснення операцій з коштами, що знаходяться на рахунках;

– висування без ґрунтовних причин вимоги відкрити кілька рахунків з різними початковими номерами;

– надання відомостей про себе, вірогідність яких неможливо перевірити або свідомо перекручених відомостей;

– проходження по рахунках сум, які значно перевищують реальні можливості клієнта;

– багаторазове зарахування коштів на рахунок протягом дня різними особами;

– здійснення операцій у особливо великих розмірах в інтересах третіх осіб, зокрема, обмін великих сум грошей;

– покупка цінних паперів з їхнім переказом в інший банк тощо.

Відповідно до законодавства ряду держав операції, запідозрені у легалізації злочинних доходів, можуть припинятися (у різних країнах терміном від 12 годин до п'яти днів) до одержання додаткової інформації.

У зв'язку з тим, що не вся інформація, яка потрапляє в розряд підозрілої, надалі буде визнана протизаконною, орган, який збирає та обробляє цю інформацію, відповідно до законодавства зобов'язаний зберігати комерційну таємницю клієнта кредитної установи і направляти її іншим зацікавленим державним органам тільки у випадку реальної необхідності.

З досвіду західних країн випливає, що всі дії кредитних організацій при виявленні ними підозрілих операцій повинні бути чітко визначені законами, оскільки інакше пред'являти до них претензії буде неможливо. Закони розвинених країн зобов'язують операціоністів банків проводити обов'язкову ідентифікацію клієнтів (у більшості країн за паспортом чи документом, який замінює його, причому в досє повинні потрапити копії цих документів, а саме досє повинно зберігатися протягом визначеного часу) і повідомляти про всі підозрілі операції службовцям підрозділів внутрішнього контролю, а також обумовлюють питання взаємодії цих підрозділів з керівництвом банків і правоохоронних органів (для цього, у західних банках і спеціальний співробітник – як правило, відставний поліцейський). Цими ж законами забезпечується особиста безпека працівників банків.

У Великобританії існує Національна служба розслідувань кримінальної діяльності, що знаходиться під контролем МВС, і централізована служба, що одержує інформацію про всі підозрілі угоди й операції. До аналізу інформації, що на рівних правах з відомостями, які надходять від агентури, розглядається як секретна (при цьому підозрювана особа ніколи не знає про те, що банк повідомив про свої підозри), допускаються тільки офіцери, що мають спеціальну підготовку в області банківсько-фінансової справи і законодавства, зв'язаного з цією сферою діяльності.

Після одержання відповідної інформації організовується операція по тривалому спостереженню за підозрливим суб'єктом, з'ясуванню його "таємниці", предмета підозрілої угоди. Якщо виявляється, що мова йде про злочинну діяльність, починається офіційне розслідування, у ході якого, знов-таки без

звичайного волевілью, виявляються інші злочини, вчинені даною особою (за необхідності здійснюються блокування й арешт коштів на відповідних рахунках).

В Україні поступово створюється система запобігання "відмиванню" доходів, отриманих злочинним шляхом, проте, цей процес проходить дуже повільно, відсутній законодавчий акт по регулюванню боротьби та протидії таким злочинам, зокрема, це Закон України "Про протидію легалізації грошей, здобутих злочинним шляхом", не визначені поняття "відмивання грошей", "злочинно здобуті доходи" та ін.

Місним законодавством України (ст.209 КК) за легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, встановлена відповідальність. Зокрема, вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутих завідома злочинним шляхом, а також використання зазначених коштів та іншого майна для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності, а також створення організованих груп в Україні чи за її межами для легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих завідома злочинним шляхом, – караються штрафом від п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією грошових коштів та іншого майна, здобутих завідома злочинним шляхом, або позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією грошових коштів та іншого майна, здобутих завідома злочинним шляхом.

Кримінальним законодавством визнаються "брудними" також ті гроші, що були отримані від торгівлі наркотиками, прекурсорами та психотропними речовинами. Гроші, що поступили, наприклад, від торгівлі жінками, дітьми, в результаті отримання хабарів і т.ін., не вважаються "брудними". Стаття 229–12 КК України передбачає кримінальну відповідальність за розміщення фізичних коштів, завідома здобутих злочинним шляхом від наркобізнесу.

Після ратифікації у 1997 році міжнародної Конвенції про відмивання, штраф та конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом (1990), яка регулює питання розшуку, слідства, арешту та конфіскації грошей злочинного походження, в Україні прийнято чотири нормативних акти, які певною мірою стосуються питань "відмивання", зокрема, це Указ Президента України від 31 березня 2000 року "Про заходи щодо легалізації фізичними особами доходів, з яких не сплачено податки", від 22 червня 2000 року "Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з прихованими неоподаткованими доходами, а також відмиванням доходів, одержаних незаконним шляхом", від 20 березня 2001 року "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України", від 25 січня 2001 року "Про заходи щодо детінізації економіки" та прийнятий 7 грудня 2000 року Закон України "Про банки і банківську діяльність". Останній містить главу ("Запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом"), що склада-

ється із трьох статей, які дають визначення легалізації грошей, набутих злочинним шляхом, значним і сумнівним операціям, встановлюють обов'язки банків щодо ідентифікації осіб та зберігання документів.

Так, під легалізацією грошей, набутих злочинним шляхом, у вказаному Законі розуміється внесення до банку грошей чи іншого майна, набутих з порушенням вимог законодавства України, або переказ таких грошей чи майна через банківську систему України з метою приховання джерел походження цих коштів чи створення видимості їх легальності. Значними вважаються операції, якщо безготівкові розрахунки за угодами на суми, що перевищують еквівалент 50000 євро, або угоди з готівкою на суму, що перевищують еквівалент 10000 євро за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим Національним банком України. Сумнівними є операції, що мають такі ознаки: операція здійснюється при незвичних або невивиправдано заплутаних умовах; операція не є економічно виправданою або суперечить законодавству України.

Банкам забороняється вступати в договірні відносини з анонімними особами. Вони зобов'язані ідентифікувати усіх осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції, а також осіб, які здійснюють розрахунки за угодами на суму нижчу, ніж зазначено, якщо угода явно пов'язана з іншою угодою загальною сумою оплати за цими угодами перевищує встановлену межу або у разі обґрунтованої підозри в тому, що кошти набуті злочинним шляхом.

Інформація щодо ідентифікації осіб повідомляється банками відповідним органам згідно з законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю, а документи, що були підставою для здійснення таких угод, а також письмові результати ідентифікації пов'язаних з ними осіб банк зобов'язаний зберігати протягом п'яти років з дня виконання угоди.

Досвід закордонних держав, а також ситуація, яка склалася в Україні, свідчать, що нарізла необхідність у створенні дієвого організаційно-правового механізму боротьби та протидії "відмиванню" доходів, здобутих злочинним шляхом. Зокрема, це стосується необхідності прискорити прийняття Закону України "Про легалізацію коштів, здобутих злочинним шляхом", створити Міжвідомчий спеціалізований підрозділ по боротьбі з правопорушеннями у фінансовій сфері. При цьому основними засобами організації протидії "відмиванню" грошей такого відомства повинні бути збір інформації та аналіз підозрілих фінансових операцій.

Література:

1. Гаврилук О.В. Методи криміналізації та відпливу капіталів // Фінанси України, 2000. – №10. – С.19.
2. Міжнародна учбова програма з міжнародної банківської справи та відмивання грошей: Посібник // Державний департамент бюро з питань боротьби проти міжнародного обігу наркотиків. – 1999. – Вересень.